

Kuronsko – dějiny historického teritoria

1. Prehistorické a protohistorické období

Základním faktorem pro osídlení pobřeží Pobaltského pobřeží byl ústup severského zalednění, které sem zasahovalo ze Skandinávie, a pokles moře v severní části oblasti. Doklady o existenci prvních obyvatel můžeme klást na přelom 10. a 9. tisíciletí př.n.l. V 8. tisíciletí př.n.l. dochází ke změně rázu krajiny v lesostep a objevují se první lidé, živící se lovem zvěře, ryb a sběrem lesních plodů.

Etnikum Pobaltské oblasti dělíme do dvou skupin: Litevci a Lotyšši patří k baltské jazykové skupině a severní Estonci jsou ugrofinského původu. Obě skupiny na sebe dlouhodobě vzájemně působily a ovlivňovaly se, jak o tom svědčí řada slov baltského původu v estonštině a naopak některé ugrofinské výrazy v lotyštině. Proces etnické a jazykové diferenciaci mezi Balty probíhal od bronzové doby, na jejímž konci došlo k prvnímu zřetelnému rozdělení na 2 základní protobaltské jazykové okruhy: periferní západní a centrální. Periferní oblast můžeme dále rozdělit na jižní a severní, která dala vzniknout jazyku Kurů. Vývoj kurštiny ovlivňovaly značnou měrou sousední ugrofinské dialekty a později též východobaltské dialekty. Proces diferenciaci baltských jazyků vyústil nejpozději do 7. stol. n.l. v oddělení lotyštiny a litevštiny.

Pro každý kmen oblasti Pobaltí byl charakteristický jiný způsob pohřbívání: pro Kury byly během 1. tisíciletí n.l. charakteristické hroby s pravoúhlými kamennými stěnami, během 7. - 8. stol. začali také přebírat kremaci, která se stala zcela dominujícím jevem od 10. stol. Pohřeb žehem se udržel na kurském teritoriu místy až do 15. století.

V období let 1000 – 1200 došlo k vytváření protofeudálních politických celků – kmenových knížectví, které nahradily rodové instituce. V JZ části Kuronského poloostrova žili západobaltští Kurové (Kuršové). S Kury sousedil na V kmen Zemgalů a na S kmen Livů. Proces krystalizace do větších kmenových celků je stejně tak patrný ve vývoji ugrofinských kmenů na území Lotyšska a Estonska. S Kury byl v kontaktu kmen Livů. Proces konsolidace pobaltských kmenů ve větší politické celky probíhal ve srovnání s vývojem většiny Evropy pomaleji. Bylo to možná dáno též absencí sjednocující ideologie, jež v Evropě představovalo křesťanství.

Pobaltí se jako prosperující tranzitní oblast stávalo častým cílem výprav vikingských bojovníků. Prameny uvádějí, že za švédského krále Erika (zemřel 882) patřilo k jeho panství i Estonsko a Kuronsko. Ale i na Baltu se uskutečňovaly výpravy kořistnického rázu. Pověst kurských pirátů byl vskutku hroživá; o tom svědčí i dánský povzdech: „Bože chraň nás před Kury“.

Během 11. a 12. stol. získávají ruská knížata v Pobaltí stále větší vliv. Vybírají zde daně a střeží opěrné body na obchodních cestách k Baltskému moři. V $2/2$ 12. stol. se však některým místním vládcům podařilo vymanit ze závislosti na ruských knížectvích.

2. *Christianizace*

V oblasti Pobaltí se žilo do 13. stol. v pohanství a v kmenové nezávislosti. V tomto století došlo k násilné christianizace Prusů, lotyšských a estonských kmenů v souvislosti s působením řádu německých a mečových rytířů. Pobaltí stálo v čele zájmu středověkých křesťanských misí (připomeňme misi sv. Vojtěcha do Pruska r. 997). Úspěšná christianizace se povedla až Albertovi z Buxhoevden (3. livonský biskup; synovec brémského arcibiskupa). 1208-27 probíhalo dobývání Estonska německými rytíři. Na jihu trval proces porobení zemgalských a kuronských kmenů děle. Řád se rozhodl pro expanzivní postup JZ směrem do oblasti obývané lotyšskými kmeny Kurů a Zemgalů, které stály v cestě spojení území řádu mečových rytířů s řádem německých rytířů. Kurský panovník Baldwin, aby zachránil své panství před útoky řádu, podepsal r. 1230 smlouvu s papežským legátem, v níž se zavázal za poskytnutí královského titulu z rukou papeže přijmout křest, stát se papežovým vazalem a souhlasil se založením biskupství v Kuronsku. Nakonec se tato smlouva díky vpádu mečových rytířů neuskutečnila. Baldwin byl odstraněn a nahrazen povolnějším Vilémem Modenským, jenž se stal 1. kuronským biskupem (1232). $2/3$ dobyté země připadly řádu, zbylá třetina se stala majetkem kuronského biskupství. Kuronské biskupství podléhalo po duchovní linii řížskému biskupství (od r. 1255 arcibiskupství). V následujících letech, po občasných vítězstvích domácích kmenů, nastávaly tzv. pohanské reakce. Reakce proti křesťanství a proti německému panství byly nadobro zažehnány r. 1260.

Christianizace a ruku v ruce s ní probíhající feudalizace začlenila oblast do západoevropského myšlenkového okruhu.

Kuronsko bylo součástí livonské konfederace, ležící na území řádu mečových rytířů.

3. Zápas o Pobaltí

Po porážce řádových rytířů u Grunwaldu r. 1410 ztratil řád postavení hegemonu oblasti. Zesílilo ohrožení ze strany moskevského státu. V 16. stol. se livonská konfederace rozpadla. Její území bylo nakonec rozděleno mezi polsko-litevský stát, Švédsko, Dánsko a Prusko.

Jižní a střední část země (tedy Kuronsko) získal polsko-litevský stát, kterému se vilenským ujednáním z 28.11.1561 Gotthard Kettler (poslední mistr řádu) poddal za obranu země proti Rusku. Kettlerovo kuronsko-zemgalské vévodství (1567) se mělo vůči němu nacházet v lenním vztahu. Polský král Zikmund potvrdil stavům všechna jejich privilegia; potvrdil i volné vyznávání lutheránské víry.

4. Kuronsko-zemgalské vévodství za dynastie Kettlerů a Bironů

Gotthard si v zemi počínal velmi rázně a obezřele. Zavedl v zemi pořádek, podporoval průmysl i obchod, upravil církevní poměry vydáním církevního řádu (1570) a čelil s úspěchem polským snahám o omezení samosprávy Kuronska. Gotthardovým privilegiem z r. 1570 zaručil šlechtě trvalou držbu bývalých lenních statků a osvobození od vazalských povinností. Kuronský statut z r. 1617 umožnil šlechtě neomezenou moc nad nevolníky.

Se svojí chotí Annou Meklenburskou měl dva syny, Viléma a Fridricha, kteří si po jeho smrti rozdělili vládu v Zemgale a Kuronsku. Starší Vilém (1587 – 1616) podporoval rozvoj obchodu a začal s výstavbou loďstva. Nepodařilo se mu však upevnit panovnickou moc proti šlechtě. R. 1615 dokonce nechal rozpustit kuronský sněm. Ale kuronská šlechta si na něj stěžovala u polského krále Zikmunda, Vilém byl nakonec zbaven lenních práv. I se synem uprchl do Německa.

Kuronsko obdržel jeho bratr Fridrich (1616 – 1642), který přistoupil na kompromis se šlechtou. R. 1617 přijal právní řád (Formula regeminis) zaručující šlechtě výsadní postavení a spoluúčast na vládě. Šlechta tak dosáhla výlučného postavení.

Vévodství bylo rozděleno do tří provincií: Kuronsko, Zemgalsko a Piltene. Hlavní sněm vévodství nebyl závislý na svolání vévodou; jeho hlavní funkcí bylo povolování daní. V nepřítomnosti vévody měla zemi spravovat regentská rada. Vévoda byl v rozhodnutích

většího významu plně vázán na souhlas šlechtické reprezentace. Kuronsko tedy představovalo podobně jako Polsko typ šlechtické republiky se slabou ústřední mocí.

Největšího rozkvětu dosáhlo Kuronsko za vlády Vilémova syna Jakuba (1642 – 1682), na něhož přešla panovnická moc po smrti bezdětného strýce. Podařilo se mu posílit svou moc proti aspiracím šlechty. Navázal na podnikatelskou činnost svého otce. Za jeho panování vznikaly manufaktury, zakládaly se pivovary a lihovary. Kapacita jeho válečného loďstva předčila i dánskou, švédskou a dokonce i francouzskou flotilu. Dočasně získal i zámořské kolonie (Tobago a ústí řeky Gambie v Z Africe). R. 1658 bylo Kuronsko obsazeno švédským vojskem. Jakub byl zajat, propuštěn zpět na svobodu byl až po Olivském míru r. 1660. Po Jakubově smrti došlo k úpadku produkce i obchodu kuronského vévodství.

Nástupce Jakuba, vévoda Frederik Kazimír (1682 – 1698) se snažil z hl. města Jelgavy učinit napodobeninu Versailles. Prostředky na výstavbu získával z prodeje nevolníků do Německa. Udržoval dobré vztahy s carem Petrem I. Po jeho smrti nastává pro Kuronsko období útlumu. Jeho syn Fridrich Vilém (1698 – 1711) byl ještě nezletilý a země byla zcela bez obrany vydána na pospas severní válce. V l. 1701-05, pak v l. 1707-09 byla obsazena od Švédů, na čas také od Rusů.

Po severní válce se v mocenské sféře Ruska ocitlo také kuronské vévodství, dosud formálně polský vazal. Car Petr I. zprostředkoval sňatek kuronského vévody Fridricha Viléma se svou neteří Annou Ivanovnou. Vévoda však záhy zemřel. Kuronským vévodou se po Fridrichu Vilémovi stal jeho bratr Ferdinand (1711-1737) – poslední mužský potomek rodu. Ten však z obavy před ruskými zásahy pobýval v Gdaňsku.

Anna byla r. 1730 povolána na ruský trůn. Jako carevna (1730 – 1740) se opírala při správě říše v první řadě o pobaltskou šlechtu, jejímž představitelům poskytovala přední místa u dvora a v nejvyšších úřadech. Jejím oblíbencem byl Ernest Biron. A když r. 1737 zemřel poslední kuronský vévoda z rodu Kettlerů, Ferdinand, Anna donutila kuronskou šlechtu zvolit na uprázdněný vévodský stolec právě Birona. Po smrti Anny byl Biron poslán do vyhnanství na Sibiř. Za nové carevny Kateřiny II. byl po 22-ti letém vyhnanství r. 1763 povolán zpět. Byl vyslán do Jelgavy, aby se zde chopil vlády. Jeho syn Petr (1769 – 1795) byl posledním kuronským vévodou. 1795 bylo kuronské vévodství připojeno k Rusku jako kuronská gubernie.

U osobnosti Petr Birona, posledního kuronského vévody, bych se na chvíli zastavila. Jeho nejstarší ze čtyř dcer byla nám dobře známá „kněžna z Babičky“ – **Kateřina Vilemína Zaháňská (1781 – 1839)**. Po smrti svého otce r. 1800 zdědila Kateřina vévodství zaháňské a náchodské panství včetně Ratibořic; zdejší zámek nechala přestavět v empíru. V lásce, zdá se, neměla příliš štěstí; byla 3x provdána a 3x rozvedena (A.L. Rohan, ruský kníže V.S. Trubecký a hrabě Schulenburg). Její láska ke Klemensi Metternichovi rovněž nebyla opětována. Kateřina r. 1827 přestoupila z protestantsví na víru katolickou. Svůj život dožila na Ratibořicích.

5. Kuronská gubernie

Carevna Kateřina II. zavedla r. 1783 v pobaltských guberniích ruský způsob guberniální správy. Zřídila guberniální správní komisi v čele s gubernátorem Brownem. Její syn Pavel I. zrušil veškeré carevniny zásahy a obnovil autonomii pobaltských gubernií. Alexandr I. zřídil pro pobaltské gubernie (Estonsko, Livonsko a Kuronsko) úřad generálního gubernátora. Tento společný úřad fungoval v letech 1801 – 1876.

Do popředí se dostává otázka nevolnictví. Stávalo se čím dál více brzdou vývoje v zemědělství. R. 1817 bylo v Kuronsku zrušeno nevolnictví (v pobaltských guberniích se uskutečnilo v předstihu před ostatními oblastmi Ruské říše); rolníkům to zaručovalo osobní svobodu, neumožňovalo jim však držbu půdy, která byla stále v rukou statkářů. Po zrušení nevolnictví následovala reforma školství. R. 1819 byla zavedena povinná školní docházka.

Od 40. let 19. stol. dochází v některých oblastech k příklonu k pravoslaví. Za cara Alexandra III. začíná postupné porušování. Rusifikací a unifikací hodlala vláda dosáhnout těsnějšího sepětí s říší a absorbovat Lotyšy a Estonce, aby tak byli „zachráněni“ před germanizací. 1889 byla uskutečněna částečná modernizace soudnictví. Rok předtím byla zavedena podle ruského vzoru nová organizace policejní právy. Ruský jazyk zaveden nejprve vedle němčiny na úřadech, později se dostává i do škol. Lotyština a estonština byly zatlačeny do postavení pouhých nářečí.

Rusifikace přehradila cestu germanizačnímu procesu. Jedním z důsledků však byl určitý pokles úrovně výuky a vzdělání. I přes to však patřili na konci 19. stol. Lotyši a Estonci v pobaltských guberniích k nejvzdělanějším etnikům carského Ruska.

Seznam použité literatury:

Švec, Luboš – Macura, Vladimír – Štoll Pavel: Dějiny Pobaltských zemí, NLN, Praha, 1996.

Bělina, Pavel: Osudové ženy, Fragment, Praha, 1996.

Oberländer, Erwin – Misáns, Ilgvars: Das Herzogtum Kurland 1561 – 1795. Verfassung, Wirtschaft, Gesellschaft. Lüneburg 1993.

Ottův slovník naučný

Kuronsko –

dějiny historického teritoria

(referát k exkurzi do Litvy a Lotyšska)

22. dubna 2006

Eliška Králová, ARCH – HIS, 2. roč.